

THE PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL VIEWS OF NIKOLOZ GULABERISDZE
AND IVANE JAVAKHISHVILI

ნიკოლოზ გულაბერისძის ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო შეხედულებანი და
ივანე ჯავახიშვილი

Nestan Sulava

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Associate Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Tbilisi, 3, Ilia Chavchavadze Ave., 0128, Georgia,
Visiting professor of Samtskhe-Javakheti State University,
Akhaltikhe, Rustaveli ave., 113, Georgia,
+995599723488, contact@sjuni.ge, nestan.sulava@tsu.ge,
<https://orcid.org/0000-0002-7808-8722>

Abstract. Ivane Javakhishvili considered Nikoloz Gulaberisdze's work "Reading the column alive, the a Robe of the Lord and the Universal Church" as a work reflecting philosophical and theological teachings and expressed important views about the purpose of the works, the philosophy of history and aesthetic views, which he discussed and showed the similarities between them based on a comparison with Byzantine writing. the difference He drew attention to Nikoloz Katalikos' point of view that Georgians did not have the habit of philosophical thinking and creativity, scientific investigation. Therefore, according to Ivane Javakhishvili, Nikoloz Gulaberisdze's work is a novelty, because Nikoloz himself considered his above-mentioned work to be "*the Wisdom of art*" and presented it to the readers. The scientist also noted that Kathalikos prefers philosophical discussion, wisdom rather than talking about various historical issues, he also noted that his writings are not ordered, "*one story after another*". In the work of Ivane Javakhishvili, attention is focused on the important problems for Georgians posed in the "*Question*". He looked for the philosophical foundations of such terms as "*mental description*", "*search*", "*investigation*", "*searching*" verified in the writings of Nikoloz Gulaberisdze, which are needed to define the scope and importance of St. Nino's work in Georgia. The historical, philosophical and theological issues raised in Nikoloz Gulaberisdze's writings are discussed and evaluated by Ivane Javakhishvili as a single system, using which Nikoloz intended to fill the shortcoming that Georgians had compared to other nations, in particular, Greeks. The main goal of Ivane Javakhishvili's article was to show the face of Nikoloz Gulaberisdze as a historian, philosopher, a deep connoisseur of church history, and to determine the importance of these views, the discussion of which led to the conclusion that Nikoloz had the ability and talent for observation and deep thinking. However, he did not consider his writings to be the full expression of his talent and noted with disappointment that he could have done more, which is based on the discussion at the beginning of his writings on philosophy, aesthetics, church history, and the philosophy of history.

Ivane Javakhishvili's assessment of the historical-philosophical and aesthetic value of Nikoloz Gulaberisdze's works is discussed in detail in the report.

Keywords: Nikoloz Gulaberisdze; Ivane Javakhishvili; st. Nino; the a Robe of the Lord; philosophy; aesthetics; church history; the philosophy of the history.

ნესტან სულავა

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
 ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
 უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
 ქ. თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი, # 1, 0128, საქართველო,
 სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული პროფესორი,
 ქ. ახალციხე, რუსთაველის ქ. #113,
 +995599723488, contact@sjuni.ge, nestan.sulava@tsu.ge,
<https://orcid.org/0000-0002-7808-8722>

აბსტრაქტი. ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულება - „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, კუართისა საუფლოდსა და კათოლიკე ეკლესიისადა“, რომელიც ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო მოძღვრებას ასახავს, უმნიშვნელოვანეს ქართულ ორიგინალურ ნაწარმოებად მიიჩნია ივანე ჯავახიშვილმა და მნიშვნელოვანი შეხედულებანი გამოთქვა თხზულების მიზანდასახულობის, ისტორიის ფილოსოფიისა და ესთეტიკური შეხედულებების შესახებ, რაც ბიზანტიურ მწერლობასთან შედარების საფუძველზე განიხილა და წარმოაჩინა მათ შორის არსებული მსგავსება-განსხვავებანი. ნიკოლოზ კათალიკოსმა თავის თხზულებაში აღნიშნა, რომ ქართველებს არ ჰქონიათ ჩვევად ფილოსოფიური აზროვნებისა და ენამჭევრობისა, სამეცნიერო გამოძიებისა. სწორედ ეს საკითხი გახდა ივანე ჯავახიშვილის დაკვირვების საგანი. მისი აზრით, ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულება სიახლეა, რადგან თვით ნიკოლოზმა თავისი ზემოხსენებული ნაშრომი სწორედ „*კელოვნების ნასიბრძნად*“ მიიჩნია და წარუდგინა მკითხველს. მეცნიერმა აღნიშნა კიდევ, რომ კათალიკოსი ფილოსოფიურ მსჯელობას, ნასიბრძნს ამჯობინებს, ვიდრე ისტორიულ სხვადასხვა საკითხზე საუბარს, ისიც სრულიად მართებულად აღნიშნა, რომ ნიკოლოზის თხზულება დალაგებული, „*შემდგომითი შემდგომადი მოთხრობა*“ არაა. ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია „საკითხავში“ დასმულ ქართველთათვის მნიშვნელოვან პრობლემებზე. მან ფილოსოფიური საფუძვლები დაუძებნა ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში დამოწმებულ ისეთ ტერმინებს, როგორცაა „*მგონებლობითი აღწერა*“, „*ძიება*“, „*გამოძიება*“, „*საძიებელი*“, რომლებიც წმინდა ნინოს საქართველოში მოღვაწეობის რაობისა და მნიშვნელობის განსაზღვრისათვის სჭირდება. ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში დასმული ისტორიული, ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო საკითხები ერთმანეთთან კავშირშია განხილული და შეფასებულია ივანე ჯავახიშვილის მიერ როგორც ერთიანი სისტემა, რომელთა გამოყენებით ნიკოლოზს განუზრახავს იმ ნაკლის შევსება, რომელიც ქართველებს სხვა ერებთან, კერძოდ, ბერძნებთან შედარებით ჰქონდათ. ივანე ჯავახიშვილის სტატიის უმთავრესი მიზანი იყო ნიკოლოზ გულაბერისძის როგორც ისტორიკოსის, ფილოსოფოსის, საეკლესიო ისტორიის ღრმა მცოდნის სახის ჩვენება და ამ შეხედულებათა მნიშვნელობის განსაზღვრა, რის განხილვამაც იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ნიკოლოზს ჰქონია დაკვირვებისა და ღრმა აზროვნების უნარი და ნიჭი. თუმცა, მისი ნიჭის სრულ გამოხატულებად მისი თხზულება არ მიაჩნია და გულდაწყვეტით აღნიშნა, რომ მას მეტის გაკეთება შეეძლო, რის საფუძველსაც იძლევა ფილოსოფიის, ესთეტიკის, საეკლესიო ისტორიის, ისტორიის ფილოსოფიის შესახებ თხზულების დასაწყისში მსჯელობა.

საკვანძო სიტყვები: ნიკოლოზ გულაბერისძე, ივანე ჯავახიშვილი, წმ. ნინო, უფლის კვართი, ფილოსოფია, ესთეტიკა, საეკლესიო ისტორია, ისტორიის ფილოსოფია.

შესავალი. ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების - „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, კუართისა საუფლოდსა და კათოლიკე ეკლესიისა“ - კომპოზიციის შესახებ ივანე ჯავახიშვილმა აღნიშნა, რომ იგი ორნაწილიანია: პირველში ისტორიული ცნობებია საუფლო კუართისა და ქართველთა გაქრისტიანების შესახებ წმ. ნინოს მიერ, ხოლო მეორეში - სახულია უფლის კუართის, სვეტიცხოვლისა და წმ. ნინოს ძველი და ახალი სასწაულთმოქმედებები; ბოლოს დაერთვის შესხმა, რომელიც გამოყოფილია როგორც „გიხაროდენი“. ამ უკანასკნელის შესახებ მეცნიერმა აღნიშნა, რომ შესაძლოა დომენტი კათალიკოსის დაწერილი იყოს და არა ნიკოლოზისა, რის საფუძველსაც მისივე ანდერძ-მინაწერი ქმნის. იგი წერს: „ჩვენ კათალიკოზმან პატრიაქმან დომენტი განვაახლეთ ცხოვრებად ესე სუეტის ცხოველისა“ (გულაბერისძე, 2007, გვ. 63). ესაა დაუჯდომლის სტილით შექმნილი თხზულების ნაწილი, რომელიც საგალობლის ფორმასა და შინაარსს უახლოვდება. უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად ძნელი გასამიჯნია ნიკოლოზ გულაბერისძისეული დედნის ტექსტი და დომენტი კათალიკოსის ნარედაქციევი ტექსტი, რადგან თხზულების ავტოგრაფი და არც შექმნის თარიღთან მიახლოებული ტექსტი არ მოგვეპოვება.

კვლევის მიზანია ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების ისტორიულ-ფილოსოფიური და ესთეტიკური ღირებულების განსაზღვრა, მისი ივანე ჯავახიშვილისეული კონცეფციისა და შეფასების განხილვა, რასაც კონცეპტუალური მნიშვნელობა აქვს ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების სრულყოფილად გასააზრებლად.

მეთოდი. ნაშრომში ვიყენებთ კვლევის მულტიდისციპლინურ მეთოდებს, სახელდობრ: ისტორიულ-შედარებითს, ანალიტიკურსა და ჰერმენევტიკულს, რათა განვსაზღვროთ და გამოვკვეთოთ ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში წარმოდგენილი ჰაგიოგრაფიული ჟანრისათვის დამახასიათებელი თხრობის, ესთეტიკის, საქართველოს ისტორიის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ისტორიის ფილოსოფიის კონცეფცია ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებათა და შეფასებათა მიხედვით. ძველ ქართულ მწერლობაში, კერძოდ ჰაგიოგრაფიაში, ესაა პირველი შემთხვევა, როდესაც მწერალმა დასვა ისტორიის ფილოსოფიის საკითხი და გამოთქვა თავისი მოსაზრებები, რომელთა გათვალისწინება აუცილებელია მე-12 საუკუნის ლიტერატურის განხილვისას, რადგან ამ პერიოდის თარგმანებთან ერთად, ორიგინალურ თხზულებებში, - მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ იოვანე პეტრიწი, - ფილოსოფიურ ნაკადს დიდი ადგილი უჭირავს.

შედეგები. ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულება მოწმობს, რომ ავტორის დაინტერესებულია ფილოსოფიური პრობლემატიკით და ამ მიმართულებით ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოაზროვნედ წარმოგვიდგება. სტატიაში განვიხილეთ ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებანი ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების ისტორიულ-ფილოსოფიური ღირებულების შესახებ, რაც მეცნიერის დამსახურებად მიგვაჩნია, რადგან მან ყურადღება მიაქცია ნიკოლოზ გულაბერისძის მიერ აღძრულ ისტორიის ფილოსოფიის კონცეფციას. ივანე ჯავახიშვილმა თხზულებაში დასმული ისტორიული, ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო საკითხები ერთმანეთთან კავშირში განიხილა და შეაფასა როგორც ერთიანი სისტემა; შენიშნა, რომ ნიკოლოზს განუზრახავს იმ ნაკლის შევსება, რომელიც ქართველებს სხვა ერებთან, კერძოდ, ბერძნებთან შედარებით ჰქონდათ. სტატიის უმთავრესი მიზანი იყო ნიკოლოზ გულაბერისძის როგორც ისტორიკოსის, ფილოსოფოსის, საეკლესიო ისტორიის ღრმა მცოდნის სახის ჩვენება და ამ შეხედულებათა მნიშვნელობის განსაზღვრა, რის განხილვამაც იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ნიკოლოზს ჰქონია დაკვირვებისა და ღრმა აზროვნების უნარი და ნიჭი. თუმცა, მისი ნიჭის სრულ

გამოხატულებად მისი თხზულება არ მიაჩნია და გულდაწყვეტით აღნიშნა, რომ მას მეტის გაკეთება შეეძლო, რის საფუძველსაც იძლევა ფილოსოფიის, ესთეტიკის, საეკლესიო ისტორიის, ისტორიის ფილოსოფიის შესახებ თხზულების დასაწყისში მსჯელობა.

წარმოდგენილ სტატიაში შესწავლილია, ერთი მხრივ, ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების მსოფლმხედველობრივი, ფილოსოფიური, ესთეტიკური ღირებულება, მასში დასმული ისტორიის ფილოსოფიის საკითხი, მეორე მხრივ, ნიკოლოზ გულაბერისძის მოღვაწეობის ივანე ჯავახიშვილისეული პირუთვნელი შეფასება.

მსჯელობა. ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულება - „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, კუართისა საუფლოდსა და კათოლიკე ეკლესიისადა“, რომელიც ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო მოძღვრებას ასახავს, უმნიშვნელოვანეს ქართულ ორიგინალურ ნაწარმოებად მიიჩნია ივანე ჯავახიშვილმა და მნიშვნელოვანი შეხედულებანი გამოთქვა თხზულების მიზანდასახულობის, ისტორიის ფილოსოფიისა და ესთეტიკური შეხედულებების შესახებ, რაც ბიზანტიურ მწერლობასთან შედარების საფუძველზე განიხილა და წარმოაჩინა მათ შორის არსებული მსგავსება-განსხვავებანი. ამიტომ ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულება სიახლეა, რადგან თვით ნიკოლოზმა თავისი ზემოხსენებული ნაშრომი სწორედ „*კელოვნების ნასიბრძნად*“ მიიჩნია და წარუდგინა მკითხველს. მეცნიერმა აღნიშნა კიდევ, რომ კათალიკოსი ფილოსოფიურ მსჯელობას, ნასიბრძნს ამჯობინებს, ვიდრე სხვადასხვა ისტორიულ საკითხზე საუბარს; ისიც აღნიშნა, რომ მისი თხზულება დალაგებული, „*შემდგომითი შემდგომადი მოთხრობა*“ არაა. ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია „საკითხავში“ დასმულ ქართველთათვის მნიშვნელოვან პრობლემებზე. მან ფილოსოფიური საფუძვლები დაძებნა ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში დამოწმებული ისეთი ტერმინებისათვის, როგორცაა „*მგონებლობითი აღწერა*“, „*ძიება*“, „*გამოძიება*“, „*საძიებელი*“, რომლებიც ნიკოლოზ გულაბერისძეს წმინდა ნინოს საქართველოში მოღვაწეობის რაობისა და მნიშვნელობის განსაზღვრისათვის სჭირდება.

ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში დასმული ისტორიული, ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო საკითხები ერთმანეთს უკავშირდება, ერთიანობაშია წარმოდგენილი, რაც ივანე ჯავახიშვილის მიერ განხილული და შეფასებულია როგორც ერთიანი სისტემა, რომელთა გამოყენებით ნიკოლოზს განუზრახავს იმ ნაკლის შევსება, რომელიც ქართველებს სხვა ერებთან, კერძოდ, ბერძნებთან შედარებით ჰქონდათ. ივანე ჯავახიშვილის სტატიის უმთავრესი მიზანი იყო ნიკოლოზ გულაბერისძის როგორც ისტორიკოსის, ფილოსოფოსის, საეკლესიო ისტორიის ღრმა მცოდნის სახის ჩვენება და ამ შეხედულებათა მნიშვნელობის განსაზღვრა, რის განხილვამაც იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ნიკოლოზს ჰქონია დაკვირვებისა და ღრმა აზროვნების უნარი და ნიჭი. თუმცა, მისი ნიჭის სრულ გამოხატულებად მისი თხზულება არ მიაჩნია და გულდაწყვეტით აღნიშნა, რომ მას მეტის გაკეთება შეეძლო, რის საფუძველსაც იძლევა ფილოსოფიის, ესთეტიკის, საეკლესიო ისტორიის, ისტორიის ფილოსოფიის შესახებ თხზულების დასაწყისში მსჯელობა.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს „საკითხავის“ რამდენიმე მონაკვეთი იმ მხრივ, რომ მათში რამდენიმე საკითხია აღძრული, რომელთაგან მნიშვნელოვანია მიზანდასახულობა თხზულებისა, ანუ „*მიზეზი მეტყველებისა*“, რაც ნიკოლოზ გულაბერისძეს ბერძენთა იმ ჩვეულების გამოხმაურებად აქვს დასახული, რომლის მიხედვით, ბერძნები აღწერდნენ ცოტად თუ ბევრად ყოველივე ღირსშესანიშნავ მოვლენასა თუ შემთხვევას, რათა შთამომავლობისათვის შემოენახათ. ამ თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ ნიკოლოზ გულაბერისძის მიერ ჯვრის სასწაულთა აღწერისას გამოთქმული თეორიული შეხედულებები. კერძოდ: „*ვითარ კნინდენდაცა არარას დაუტეობენ აღუწერელად და არცა ვიდრემე მისცემენ უფსკრულსა დავიწყებისასა, ხოლო*

ვითარცა მრავალგზის ვთქუ, ესევიტარისა მოქმედებისაგან ყოვლად უცხონი და უმეცარნი არიან ნათესავნი ესე ქართველთანი, უკუეთუ არა ვითარმცა ვინ აღრიცხუნა, თუ რაოდენნი უკუე და რაბამნი სასწაულნი ქმნილ არიან სუეტისა ცხოველისაგან ჟამსა მას პირველ გამოჩენისა მისისასა და შემდგომითი-შემდგომად ესე უკუე უწყოდეთ ჭემმარიტი, უკუეთუმცა ვის აღწერნეს, ვითარცა არს ჩუეულებად ბერძენთა ნათესავისა, არამცა უკუე დაიტიტა სოფელმან ყოველმან აღწერილი წიგნები, სიტყვსაებრ წმიდისა სახარებისა (შდრ. იოანე, 21, 25)“ (გულაბერისძე, 2007, გვ. 48). ამგვარი მოსაზრებები მხოლოდ ნიკოლოზ გულაბერისძეს არ გამოუთქვამს. მას წინამორბედები ჰყავდა ქართულ ჰაგიოგრაფიაში, კერძოდ შეიძლება დავასახელოთ გიორგი მერჩულის „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“, წმ. გიორგი მთაწმინდელის „წმ. იოვანესა და წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელის ცხოვრება“, გიორგი მცირის „წმ. გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება“, რომლებშიც აღნიშნულია წინაპართა მიერ იმ პირთა ცხორება-მოღვაწეობის აღუწერლობის გამო გულისტკივილი, რომელთაც უდიდესი ღვაწლი მიუძღვით საქართველოს ეკლესიის, ქართული კულტურის, ქართული მწერლობის განვითარებაში და მათ შესახებ თხზულებათა შექმნა სხვადასხვა მიზეზის გამო წინა პერიოდის მწერლებს ვერ მოუხერხებიათ.

ეს გარემოება ივანე ჯავახიშვილმა ახსნა ქართველთა თვისებებით, მან ყურადღება გაამახვილა კათალიკოსის წუხილზე, რომ ქართველები დაუდევრობას იჩენდნენ თანამედროვეთა და წინაპართა ღვაწლის გადმოცემის საქმეში, რის გამოც დავიწყებას მიეცა ბევრი ისტორიული ფაქტი, დამსახურებულ პირთა ცხოვრება-მოღვაწეობა. მეცნიერმა შენიშნა, რომ ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა სიმდიდრით ბერძნულს ვერ შეედრება, მაგრამ ნიკოლოზ გულაბერისძის საყვედურიანი კილო და გამონათქვამი გადაჭარბებულად მიაჩნია, თუმცა, არც საფუძველს მოკლებულად. მართალია, მწერლის მოსაზრება და კრიტიკული დამოკიდებულება სასწაულების აღწერას ან მის დავიწყებას ეხება, მაგრამ მისი განზოგადებაც შეიძლება მრავალი მნიშვნელოვანი სხვადასხვა თემის მწერლობაში გამოუყენებლობის გამო. ივანე ჯავახიშვილმა ხაზგასმით განაცხადა, რომ ნიკოლოზ გულაბერისძეს მხედველობაში აქვს სასწაულთა აღუწერლობა, რაც ქართულ საისტორიო მწერლობას არ ჰყვარებია და ამ მხრივ „ეს დარგი ჩვენში მეტად ღარიბი იყო“ (ჯავახიშვილი, 1977: 399). მნიშვნელოვანია მეცნიერის შეფასება სასწაულების ეპიზოდების ჩართვასთან დაკავშირებით, რომ თანამედროვე თვალთახედვით ეს გარემოება ნაკლი კი არა, პირიქით, ღირსებაა, მაგრამ ისიც საყურადღებოა, რომ „ჭკვიანის და ნიჭიერი ისტორიკოსის მიერ აღწერილს სასწაულთმოქმედების ამბებში მამინდელი ყოფაცხოვრებისა და აზროვნების ისტორიისათვის ბევრი ძვირფასი ცნობებიც გვხვდება ხოლმე“ (ჯავახიშვილი, 1977: 399). მართლაც, ნიკოლოზ გულაბერისძეს ეს შენიშვნა-მოსაზრება გამოთქმული აქვს ჯვრის სასწაულების აღწერისას და, შესაბამისად, სასწაულთა აღწერის აუცილებლობას მართებულად მიიჩნევდა.

ნიკოლოზ გულაბერისძის განსაკუთრებულ გულისტკივილს იწვევდა სამეცნიერო და ფილოსოფიური მწერლობისადმი ქართველთა უყურადღებობა, რაც ბერძენთა სამეცნიერო და საფილოსოფოსო საქმეთა აღწერის ფონზე აქვს განხილული, რაც მეტად თვალში საცემ ფაქტადაა მიჩნეული და რის შესახებაც მწერალს აღნიშნული აქვს: „ჩუეულებად ვიდრემე და წურთილობად გამომეტყუელებისად და გამოძიებად სამეცნიეროთა და საფილოსოფოსოთა საქმეთად არარად უკუე ჰქონებინ ნათესავთა ქართველთასა, ვითარცა ბერძენთა შორის დღესცა იხილვების ესევიტარი საქმე, რამეთუ რადცა რადმე უცხოე და საკვრველი საქმე საცნაურ იქმნეს, მყის მასვე ჟამსა შინა მეყვსეულად აღსწერენ და ესრეთ სიმტკიცედ და საკსენებელად მამულთა ნათესავთათჳს ძეგლად წარუწყმედელად დაუტეობენ“ (გულაბერისძე, 2007, გვ. 48). დაისმის კითხვა, რა არ მოსწონდა ნიკოლოზ გულაბერისძეს ქართულ საისტორიო მწერლობაში, რა იყო ის, რაც არ ჰქონდათ ქართველებს და ჰქონდათ ბერძნებს. მან თავადვე აღნიშნა ქართველების ნაკლი და ბერძნების ღირსება: „ფრიად მოსწრაფე ენამჭევრობისა და ფილასოფოსობისათჳს და

საკვრველი რამე გულსმოდგინება და ტრფიალება მოუგის გამოძიებათა რომელთათვისმე საღმრთოთაცა და კაცობრივთაცა და ყოველთავე დაბადებულთათვისცა. და ამით უკუე სახითა რეცა მძლეობენ ყოველთა ზედა სილაღითა გონებისადათა, ვითარცა ზემთა ქმნილნი, და ენამჭევრობათა და სიბრძნეთა თვსთა მიმართ მინდობილობენ, რაათა სიბრძნით მოკვლოვნებითა ენისადათა ნუგეშინის-სცემდენ სზნიდისითა ცხორებისა თვსისადათა, ვითარ სახედ არნ ელინნი, ესე იგი ბერძენნი, ხოლო კუალად სხუანი არიან ბოროტებით სადაგნი და მარტივნი და გონებით წრფელნი სიმართლესა ცხორებისასა და უღელსა უმანკოებისასა მზიდველნი და მხოლოდ ღმრთისა ოდენ და მკლავისა თვსისა მოსავნი“ (გულაბერისძე, 2007, გვ. 47). ნიკოლოზ გულაბერისძეს აღელვებდა ენამჭვერი და გონებამახვილი ქართველების ამგავრი დამოკიდებულება საკაცობრიო საქმისადმი, რადგან მან დაინახა, რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფილოსოფიურ, საღვთისმეტყველო და ლიტერატურულ ნაწარმოებთა შექმნას ნებისმიერი კულტურული ერის ცხოვრებაში დიაქრონიულ ასპექტში.

მეტად მნიშვნელოვანია ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში ავტორის მიერ გამოთქმული ისტორიულ-ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეხედულებების ღირებულების ივანე ჯავახიშვილისეული შეფასება. მან შენიშნა ფილოსოფიური მწერლობისადმი კათალიკოსის დამოკიდებულება, რომელიც კითხვებს უთუოდ აღძრავს. დავიმოწმებ „საკითხავიდან“ შესაბამის ეპიზოდს: „აჰა ესერა არნ ნათესავნი ჩუენ ქართველთანი, რამეთუ ვითარცა საცნაურ არს, ყოველთა მიერ უეჭუელად ესევეთარი ბუნებაჲ პირველითგანვე უკუე დამცველობს ნათესავთა შორის ქართველთასა, რამეთუ არარად უკუე ოდეს ჰქონებინ ჩუეულებაჲ ფილასოფოსობისაჲ და სწავლულობისაჲ გამოძიებათა და ენათა მჭევრობათა, ხოლო სხუანი უკუე ნათესავნი სხუათა რომელთამე მიმართ ღონისძიებათა და ჰელოვნებათა მინდობილობენ და სხუანი - სხუათა, რომელნიმე ამათ და ყოველთავე უკუე თვს-თვსად შეუცავს საზღვარი ტომებისა თვსისაჲ და უკუეთუმცა არა ვიდრემე საჭირო გუეეძნებოდა მიზეზი მოტყუებათაჲ განგრძობისა, თითოეულადმცა უკუე წარმოვაჩინე შემსგავსებულებაჲ ნათესავ-ტომებისა თვთოეულისა, რამეთუ არა საჭირო ვიდრემე იყო ჩუენდა ესე წყალობითა ღმრთისადათა“ (გულაბერისძე, 2007, გვ. 47-48). კათალიკოსი გულდაწყვეტილია იმის გამო, რომ მისი სიტყვით, ქართველებს „სამეცნიეროთა და საფილოსოფოსოთა საქმეთაჲ გამოძიებაჲ“, გამოკვლევებისა და მათი შესაფერისი წერილობითი გამოთქმის, „გამომეტყველების“ არც ჩვეულება და არც გამოცდილება არ ჰქონიათ, ამ საქმეში არ ყოფილან გაწვრთნილნი და არც ენამჭევრობაში ყოფილან დახელოვნებულნი. გარდა ამისა, „საკითხავის“ ეს მონაკვეთი ქართველთა და ბერძენთა თვისებების, მათი ხასიათის განსახილველად მეტად მნიშვნელოვან ცნობებს იძლევა, რაც ნიკოლოზ გულაბერისძეს, მისივე ტერმინით, „მეძიებელი“ გონების ადამიანად წარმოგვიჩენს. აქ მთავარი სათქმელი სწორედ ესაა, როგორები არიან ქართველები და როგორები არიან ბერძენები, შესაბამისად, მიზანდასახულობა ავტორისა ნათლად არის წარმოდგენილი.

ნიკოლოზ გულაბერისძეს როგორც ისტორიკოსს, თავისი ფილოსოფიურ-ისტორიული შეხედულებები აქვს გამოთქმული, თავის თეორიულ თვალსაზრისს აყალიბებს და, ფაქტობრივად, სხვადასხვა ერების შესახებ მსჯელობს, როგორი ნიჭისა და მიდრეკილების მქონენი არიან სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები, რომელთაგან მწერალმა გამოაცალკევა ქართველები და ბერძენები. როგორც ივანე ჯავახიშვილმა აღნიშნა, ნიკოლოზს სურდა, ის ნაკლი შეეცსო ქართულ საისტორიო მწერლობაში, რითაც ესოდენ გამოირჩეოდა ბერძნული და რაც მათ იმთავითვე თანდაყოლილი ჰქონიათ. სურდა, ასეთივე გამორჩეული ყოფილიყო ქართველი ერიც. „მას ახალი ისტორიულ-ფილოსოფიური მიმართულების შექმნა სურდა ქართულ მწერლობაში, რომელიც იმდენად „აღწერას“ არ მისდევდა, რამდენადაც თავისი „ჰელოვნებითი ნასიბრძნისა“ და სხვადასხვა „საძიებლების“ საზოგადო ისტორიულ-ფილოსოფიური თვალსაზრისით „წარმოჩენასა“ და

„ცხადყოფაზე“ ზრუნავდა“ (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 402), რაც კერძოდან საზოგადო სააზროვნო სისტემისაკენ წარმართვას გულისხმობდა.

ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში აღნიშნული შეხედულებანი სხვადასხვა ერების, ტომების შესახებ, გამოხატული ტერმინებით „საზღვარი ტომებისა“, „შემსგავსებულება ნათესავ-ტომებისა“, ფაქტობრივად, სხვადასხვა ტომებისა და ეროვნების მოღვაწეობის სარბიელსა და თვისებას შემოსაზღვრავს, რაც ავტორს ისტორიის ფილოსოფიის საკითხების აღმძვრელ პიროვნებად, მწერლად სახავს. ეს იმას მიუთითებს, რომ მას სურვილი ჰქონდა ისტორიულ-ფილოსოფიური საკითხების შესახებ თავად ემსჯელა და საკუთარი მოსაზრებები გამოეთქვა. ყოველივე ამის საფუძველი ის იყო, რომ მას სურდა გამოერკვია, რატომ წარმოიგზავნა საქართველოში ქრისტიანობის საქადაგებლად ქალი. ეს კითხვა, როგორც ივანე ჯავახიშვილმა სამართლიანად აღნიშნა, არც ერთ ისტორიკოსსა და ჰაგიოგრაფს არ გასჩენია (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 402). „მოქცევა ქართლისაჲს“ ყველა რედაქცია, სინური, შატბერდულ-ჭელიშური, ლეონტი მროველისეული, არსენ ბერისეული რედაქციები, უკვე არსებობდა და როგორც დაკვირვება აჩვენებს, ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულება მათგან საკმაოდ დაავალებული. არც ერთ მათგანში წმ. ნინოს როგორც ქალის მისონერული მოღვაწეობის შესახებ საკითხი ფილოსოფიურ დონეზე არ ასახულა, თითოეულში წინ წამოწეულია საღვთისმეტყველო, პრონოეტული კონცეფცია. ისტორიულ-ფილოსოფიური თვალთახედვით წარმართული ნიკოლოზ გულაბერისძის მსჯელობა სწორედ ამით, წმ. ნინოს საქართველოში მოსვლითაა შთაგონებული, ხოლო წმ. ნინოს მოსვლასთან დაკავშირებული საკითხები უთუოდ მოითხოვდა ქართველი ერის თვისების, ხასიათის, ზნე-ჩვეულების, კულტურული დონის წარმოჩენას, რაც მეტად ხელშესახებად აისახა თხზულებაში. ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ნიკოლოზს „ფილოსოფიურ-ისტორიული აზროვნება იზიდავდა და ისეთი მიდრეკილება ჰქონდა, რომ კერძო შემთხვევაც მას საზოგადო თვალსაზრისით უნდა განეხილა ხოლმე. ამ შემთხვევაშიაც წმ. ნინოს მოღვაწეობის ღირებულების კერძო საკითხი საზოგადო თვალსაზრისით აქვს გაშუქებული და ამის გამო მას ებადება კიდევ ერთი ახალი, „სხუადგა საძიებელი ღირსებისათვის დედათა პატივისა“, ... ანუ ქალთა უფლება-ღირსების შესახებ“ (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 406). უნდა აღინიშნოს, რომ ქალთა მისია „მოქცევა ქართლისაჲს“ ყველა რედაქციაშია წარმოჩენილი, მაგრამ ისეთი ფილოსოფიური საფუძვლები არაა გამოძებნილი, როგორც ეს ნიკოლოზ გულაბერისძემ შეძლო.

ივანე ჯავახიშვილმა საფუძველიანად განიხილა ქართული საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური მწერლობის არსებობის საკითხი და ყურადღება გაამახვილა ჯერ კიდევ ეფრემ მცირისა და იოვანე პეტრიწის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებზე, რომ საქართველოში ფილოსოფიური მწერლობა ადრე არ ყოფილა და თავად შეეცადნენ ქართული ფილოსოფიური მწერლობის აღორძინებასა და განვითარებას. მართლაც, ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოელისა და იოვანე პეტრიწის ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მოღვაწეობის ფონზე ნიკოლოზ გულაბერისძის მიერ გამოთქმული ეს შეხედულება უთუოდ მოითხოვს გადასინჯვას, ან იმის დადგენას მაინც, რას გულისხმობდა ფილოსოფიურ მწერლობაში, რადგან ნიკოლოზ გულაბერისძის მოღვაწეობის დროს, XII საუკუნეში, გელათის აკადემიაში ძლიერი საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური სკოლა არსებობდა, სადაც არსენ იყალთოელმა და იოვანე პეტრიწმა ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ მწერლობას ბევრი რამ შესძინეს, ხოლო ამ მწერლობის სათავეებთან კი XI საუკუნის მეორე ნახევარში შავ მთაზე მოღვაწე ეფრემ მცირე იდგა. ამიტომ საგანგებო დაკვირვებას მოითხოვს ნიკოლოზ გულაბერისძის ზემოხსენებული შეხედულება, რას გულისხმობდა იგი. ამ მხრივ არის მნიშვნელოვანი და კონცეპტუალური ივანე ჯავახიშვილის დაკვირვება, რომლის მიხედვით, „ჩვენი ისტორიკოსი იმდენად წმინდა ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ქართული მწერლობის უქონლობას არ ჩივის, რამდენადაც ქართული

ისტორიულ-ფილოსოფიური მწერლობის უქონლობაზე წუხდა,... ისეთს საეკლესიო-ისტორიულ თხზულებებს გულისხმობდა, რომლებშიაც სამეცნიერო და საფილოსოფოსო საკითხების „გამოძიება“ ყოფილიყო მოქცეული სხვადასხვა საქმეების „საძიებელი“, ყოფილიყო გამორკვეული ავტორის „მეცნიერება“ და „სწავლულება“ და თანაც შესაფერისად მაღალხარისხოვანი „ენა-მჭევრობა“ გამოამკარავებელიყო“ (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 400). როგორც ჩანს, ნიკოლოზის სიტყვები სწორედ ამგვარ საისტორიო თხზულებებს გულისხმობდა და „თითონაც მოწადინებული იყო, ქართულად სწორედ ამნაირი საისტორიო ნაშრომები გამრავლებულიყო, სადაც მოთხრობის მიმდინარეობით ან შესწავლით გამოწვეული სხვადასხვა საკითხების შესახებ ხან ფილოსოფიური მსჯელობა, ხან სამეცნიერო „საძიებელი“ იქნებოდა ჩართული, ამას თვით მისივე ნაწარმოები ამტკიცებს“ (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 400). ივანე ჯავახიშვილმა, ძრითადად, ამ თვალსაზრისით განიხილა და შეაფასა ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებები. მან ახსნა, რომ ნიკოლოზს თავისი შრომის მთავარი თვისება, ხასიათი ერთი წინადადებით აქვს წარმოდგენილი. ესაა თხზულების დასაწყისში ნათქვამი: „ხოლო არა ვიდრემე შეუძლებელ ვჭგონე უმეცრების ჩუენისაგან თითოეულისა კელოვნებითისა ნასიბრძნისა წარმოჩენით საცნაურქმნად, უკუეთუმცა არა იძულებულ ქმნილ ვიყავ ფრიადისა აღწერილისა მიძღვნომობითა შეშინებისა ძლით“ (გულაბერისძე, 20027, გვ. 6). ავტორმა თავისი თხზულება „კელოვნებითისა ნასიბრძნად“ მიიჩნია, მისი სიტყვებიდან ნათლად ჩანს, რომ ისტორიულ საკითხთა უფრო მეტად ფილოსოფიური განხილვა, მათი ფილოსოფიური განსჯა უფრო მოსწონს და უყვარს, ვიდრე, როგორც ივანე ჯავახიშვილმა შენიშნა, „დალაგებული, შემდგომითი შემდგომადი მოთხრობა“ (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 400) და „საკითხავიც“ ამ მეთოდით შექმნილ თხზულებად მიიჩნია. ნიკოლოზ გულაბერისძის სიტყვების საფუძველზე - „აქამოდის ოდენ დადგების სიტყუად ჩუენი, მეძიებლობით გამომაცხადებელი ჭეშმარიტებისა“ - მეცნიერმა ახსნა ის, რომ ნიკოლოზ გულაბერისძის „საკითხავი“ არსებითად არ არის მომთხრობელობითი თვისებისა. აღნიშნა, რომ მისი თხზულება „მეძიებლობითი“ თვისებებისა იყო და იმის გადმომცემი ანუ „გამომაცხადებელი“ იყო, რაც ძიებით იყო მოპოვებული“ (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 400). ამდენად, ნიკოლოზის თხზულება არსებითად განსხვავდება აღმწერლობითი ანუ მომთხრობელობითი საისტორიო თხზულებებისაგან, რომლებიც ისტორიული ამბების მხოლოდ დალაგებულად აღწერასა და თხრობას გულისხმობს, რომელთაც ნიკოლოზ გულაბერისძე იხსენიებს ტერმინით „მგონებლობით აღწერად“. ფაქტობრივად, ესაა კვლევითი ნაშრომი საქართველოს განმანათლებლად ქალის წარმოგზავნისა და ქალთა მისიის განსაზღვრის თაობაზე, რასაც ერის რაობისა და ბუნების შესახებ მსჯელობა მოჰყვა, რაც, თავის მხრივ, მწერლის მიერ ფილოსოფიურ თხზულებებში გამოყენებული სპეციალური ტერმინებითაა მოწოდებული.

ამ საკითხთა განხილვის ფონზე გამოყო ივანე ჯავახიშვილმა ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში გამოყენებული ის ისტორიულ-ფილოსოფიური ტერმინები, რომლებიც მის „მეძიებლობით“ სამწერლო საქმიანობას უკავშირდება. ესენია: „ძიება“, „გამოძიება“, „საძიებელი“, „ნასიბრძნი“, რაც კათალიკოსის მეცნიერულ ალღოსა და დაკვირვების უნარს წარმოაჩენს. აქვე უნდა აღინიშნოს თხრობის ან მოთხრობის ნაცვლად სხვა ტერმინების გამოყენებაც. კერძოდ: „წარმოჩენად“, „საცნაურ-ყოფად“, „წარმოჩენით საცნაურ-ქმნად“, „სახის გამოცხადებად“, რომელთა საშუალებით გადმოგვცა თავისი მიზანდასახულობის შესაბამისი ამბები. ივანე ჯავახიშვილს საგულისხმოდ მიაჩნდა, რომ ამ ტერმინების გამოყენებით ნიკოლოზს თავისი შემოქმედება სხვა ისტორიკოსთა თხზულებების შესადარად და მათ მიერ გამოყენებული მეთოდით არ შეუქმნია, მან თავისი მეთოდით, „გამომეძიებლობითი“ მეთოდით, ახალ მიმართულებას ჩაუყარა საფუძველი (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 402), რაც ისტორიის ფილოსოფიის შესახებ

მსჯელობით გამოვლინდა. შესაბამის ტერმინთა შექმნაც ნიკოლოზ გულაბერისძის არჩეულმა მეთოდმა განაპირობა.

ივანე ჯავახიშვილმა ყურადღება გაამახვილა იმ წყაროებზე, რომლებიც ნიკოლოზ გულაბერისძეს გამოუყენებია თავისი თხზულებისათვის. კერძოდ, დასახელებულია თეოდორიტეს ცნობა, რომელიც, მისივე შენიშვნით, ეფრემ მცირის თხზულებიდან შეიძლება სცოდნოდა; მეცნიერმა ისიც აღნიშნა, რომ მწერალს არ გამოჰპარვია ცნობათა წინაუკმოება და წინააღმდეგობა, რაც საძიებლად მიაჩნია: „თუ ვითარ წინააღმდეგომ არს სიტყუად სიტყვსა, ფრიად საძიებელ არს“ (გულაბერისძე, 2007, გვ. 38). თუმცა, ეს წინააღმდეგობრივი შეხედულებები ნიკოლოზს ერთმანეთთან შეუხამებია.

მნიშვნელოვანია ნიკოლოზ გულაბერისძის თხრობის სტილი და სამეტყველო ენა, რასაც ივანე ჯავახიშვილისმა მისცა შეფასება და აღნიშნა, რომ ნიკოლოზი ღრმა აზროვნებისა და დაკვირვების ნიჭით ყოფილა დაჯილდოებული, რადგან შეეძლო ჩვეულებრივ, უფერულ მოთხრობაშიც კი მნიშვნელოვანი, საყურადღებო, საგულისხმო გარემოებები შეემჩნია და თავისი დებულებები წამოეყენებინა. რაც შეეხება ლექსიკოლოგიურ მონაცემებს, ივანე ჯავახიშვილმა აღნიშნა, რომ ნიკოლოზს როგორც ფილოსოფოსს და ფილოსოფიურად მოაზროვნეს, ჩვეულებრივი სიტყვები არ მოსწონდა და თავად ქმნიდა მათ, ახალ შეთხზულ სიტყვებს იყენებდა. ასახელებს კიდევ ზოგიერთ მათგანს: მიმომსტურობად, თანაშეწევნა, წარმოჩენა, მიმხედველი, მეცადნნი, მეტყუელნი, ნავით ყვანებულნი, ფრიად ღუაწლ-მრავლობენ და სხვ. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ძველ ქართულ ორიგინალურ და ნათარგმნ ტექსტებში ამ ტერმინთაგან ზოგიერთს ადრეც ვხვდებით. ამგვარი სიტყვების გამოყენების საფუძველზე ივანე ჯავახიშვილმა სამართლიანად აღნიშნა, რომ ნიკოლოზ გულაბერისძის ენა საკმაოდ მძიმეა. მაგრამ ამასაც მოუძებნა ახსნა და მხოლოდ მის ნაკლად არ მიიჩნია, არამედ შესაძლოა, რომ ეს ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოელისა და იოანე პეტრიწის ენის გავლენით აიხსნას და მათ მიერ დამკვიდრებული ფილოსოფიური მიმართულების დამახასიათებელ თვისებად ჩაითვალოსო (ჯავახიშვილი, 1977, გვ. 409), ე. ი. ნიკოლოზ გულაბერისძემ ელინოფილური სკოლის წარმომადგენელთა მეთოდი, სტილი, ენა გამოიყენა, რის გამოც წინამორბედ ღვთისმეტყველ მამათა ნაშრომების ენობრივი სიმძიმის თანამოზიარედ მოგვევლინა.

ისტორიულ-ფილოსოფიურ ღირებულებასთან ერთად სპეციალურ მსჯელობას მოითხოვს ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების ესთეტიკური ღირებულების განსაზღვრაც, რადგან მასში მეტად საინტერესოა და ნახული ღმერთი, სამყარო, ადამიანი, რაც განათლებულობასთან ერთად ავტორს ქრისტიანობის შემოსვლით ქართველი ერის ნათლის დამკვიდრების აღმქმელად წარმოგვიდგენს. ნიკოლოზ გულაბერისძემ თავისი ესთეტიკური მრწამსი ფილოსოფიურ შეხედულებათა პარალელურად ასახა.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში დასმული ისტორიული, ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო საკითხები ერთმანეთთან კავშირშია წარმოდგენილი, ხოლო ივანე ჯავახიშვილმა შეაფასა ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების ისტორიულ-ფილოსოფიური ღირებულება, ავტორის დაინტერესება ფილოსოფიური პრობლემატიკით და მწერალი ამ მიმართულების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოაზროვნედ მიიჩნია. ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულებაში დასმული ჰაგიოლოგიური, ისტორიული, ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო საკითხები ერთმანეთთან კავშირშია განხილული და ივანე ჯავახიშვილის მიერ შეფასებულია როგორც ერთიანი სისტემა, რომელთა გამოყენებით ნიკოლოზს განუზრახავს იმ ნაკლის შევსება, რომელიც ქართველებს სხვა ერებთან, კერძოდ, ბერძნებთან შედარებით ჰქონდათ. ივანე ჯავახიშვილის სტატიის უმთავრესი მიზანი იყო ნიკოლოზ გულაბერისძის როგორც ისტორიკოსის, ფილოსოფოსის, საეკლესიო ისტორიის ღრმა მცოდნის სახის ჩვენება და ამ

შეხედულებათა მნიშვნელობის განსაზღვრა, რის განხილვამაც იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ნიკოლოზს ჰქონია დაკვირვებისა და ღრმა აზროვნების უნარი და ნიჭი. თუმცა, მისი ნიჭის სრულ გამოხატულებად მისი თხზულება არ მიაჩნია და გულდაწყვეტით აღნიშნა, რომ მას მეტის გაკეთება შეეძლო, რის საფუძველსაც იძლევა ფილოსოფიის, ესთეტიკის, საეკლესიო ისტორიის, ისტორიის ფილოსოფიის შესახებ თხზულების დასაწყისში მსჯელობა. ღმერთის, სამყაროს, ადამიანის, მისი შინაგანი ბუნების, ადამიანის გონების მაძიებლობის საკითხი ნიკოლოზ გულაბერისძის თხზულების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემათაგანია და მასში მწერლის სამოღვაწეო ეპოქის, წინარენესანსული პერიოდის სააზროვნო სისტემის საწყისები გამოსჭვივის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- გიორგი მთაწმინდელი. (1946). იოვანეს და ეფთვიმეს ცხოვრება. გამოსაცემად დაამზადა ივ. ჯავახიშვილმა. *ძველი ქართული ენის ძეგლები*. 3. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- გულაბერისძე, ნ. (2007). *თხზულებანი*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და სამიებლები დაურთო ნესტან სულავამ. მცხეთა.
- ჯავახიშვილი, ი. (1977). ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. *თხზულებანი*. ტ. VIII. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

REFERENCES:

- giorgi mtats'mindeli. (1946). iovanes da eptvimes tskhovreba [The Vitae of John and Euthymius]. Prepared for publicatrion by Iv. Javakhishvili. *dzveli kartuli enis dzeglebi [The Monuments of Old Georgian Language]*. 3. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House.
- gulaberisdze, n. (2007). *tkhzulebani [Works]*. The text has beedn prepared for publication, research, lexicon and indexes added by Nestan Sulava. Mtskheta.
- javakhishvili, i. (1977). dzveli kartuli saist'orio mts'erloba [Old Georgian historical Literature]. *tkhzulebani [Works]*. VIII. Tbilisi: Tbilisi University Publishing House.